

УДК 378.147:811.161.2

Федорич Х. М.

РОБОТА ЗІ СЛОВНИКОМ ЯК ЧИННИК ФОРМУВАННЯ ОРФОГРАФІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СТУДЕНТА

У статті порушено проблему культури мовлення та формування орфографічної компетентності студентів. Проаналізовано принципи української орфографії, методи та прийоми навчання цього розділу мовознавчої науки. Охарактеризовано роботу зі словником як дієвий спосіб підвищення рівня грамотності студентства за умов систематичного використання відповідних вправ.

Ключові слова: культура мовлення, орфографічна компетентність, орфограма, словник.

В статье поднята проблема культуры речи и формирования орфографической компетентности студентов. Проанализированы принципы украинской орфографии, методы и приемы обучения этого раздела языкознания. Охарактеризовано работу со словарем как действенный способ повышения уровня грамотности студенчества в условиях систематического использования соответствующих упражнений.

Ключевые слова: культура речи, орфографическая компетентность, орфограмма, словарь.

The article is devoted to the problem of speech culture and formation of orthographical competence of students. Principles of Ukrainian orthography, methods of teaching of this part of Language Studies are analyzed. The work with dictionary as an effective way of improving student literacy under conditions of systematic use of appropriate exercises is characterized.

Key words: speech culture, spelling competence, orthogram, dictionary.

Проблема культури мовлення була й досі є актуальною, що зумовлено багатьма чинниками, найважливішими з яких вважаємо несистемність знання орфографічних норм української мови та інтерференційні впливи. Часто ці два фактори є невіддільними один від одного, у результаті чого маємо низький рівень грамотності серед учнів і студентів.

Питання орфографічної грамотності й методики підвищення рівня культури мовлення порушено в роботах О. Біляєва, М. Вашуленка, Г. Козачук, Л. Симоненкової, І. Хом'яка та інших. Мовленнєву компетентність, зокрема правописну та орфографічну, досліджували у своїх роботах А. Богуш, Н. Бондаренко, М. Вашуленко, Н. Голуб, М. Пентилюк та інші. Наша мета – проаналізувати роботу зі словниками як дієвий засіб для структурування знань орфографічних норм української мови, отже, для формування відповідної компетентності студентів.

Мовні норми – це сукупність мовних засобів, що відповідають системі мови і є зразком спілкування в певний період розвитку мови й суспільства. Мовні норми є головною категорією культури мови, а також важливим поняттям загальної теорії мови [4, с. 420]. Оскільки мову можна назвати живим організмом, то дотримання її норм передбачає постійну роботу з метою знання найактуальнішої інформації та для вдосконалення усного й писемного мовлення, що й формує орфографічну компетентність – «високий рівень оперування правописними знаннями в писемній діяльності, набутий досвід застосування орфографічних умінь на практиці, особистісний показник використання орфографічної компетенції в самостійному письмі» [6, с. 11].

Українська орфографія побудована на чотирьох принципах – фонетичному морфологічному, історичному (традиційному) і смисловому (розрізняльському), відповідно до яких і відбувається виучування й запам'ятовування необхідного матеріалу. В основі орфограм лежать фонетичні особливості, які полягають у чіткому самоусвідомленні учасниками навчального процесу звукового складу української мови, графічні, що становлять співвідношення писемних знаків із фонетичними властивостями мови, фонематичні, пов'язані з морфологічними чергуваннями фонем, словотворчі, зумовлені написанням значущих частин слова, семантичні, що характеризуються лексичним значенням окремих слів і словотворчих фонем [7, с. 5].

Педагогічний досвід свідчить про невпинні пошуки методів і прийомів вивчення цього розділу мовознавчої науки з метою підвищення рівня грамотності. Для засвоєння орфографії використовують різні види вправ, серед яких «чільне місце займають словникові, розподільні, вибіркові диктанти, диктант «Тиша». Словниковий диктант охоплює окремі слова, в об'єкті посиленої уваги перебуває одна, іноді кілька орфограм» [5, с. 22].

Особливий пізнавальний інтерес викликають вправи з ключами. Вони посилюють мотивацію студентів, зосереджують їхню увагу, активізують діяльність, що має належний вплив на зміну рівня грамотності. Ефективними в навчанні правопису є творчі вправи, які, з одного боку, дають можливість

висловити власні міркування, з іншого, стають умовою більшої кількості орфограм на певному мовленнєвому відрізку.

З метою формування навичок грамотного письма рекомендують також використовувати алгоритми. Такий спосіб вивчення орфограм виробляє вміння «використовувати теоретичні знання на практиці, самостійно виконувати орфографічні операції, власними зусиллями здобуваючи необхідну правописну інформацію» [8, с. 12]. Утім, Н. Бондаренко пише про доречність такого навчання «на першому етапі ознайомлення з правописним правилом. Надалі, в міру оволодіння алгоритмом, його доцільно поступово згортати, оскільки необхідність у постійному відтворенні всіх кроків (дій) зникає [2, с. 23].

Важливо пам'ятати про тісний зв'язок у вивченні орфографії з іншими структурними рівнями мови. Між ними є точки дотику, які за умов доцільного використання сприяють засвоєнню мовного матеріалу в комплексі. Вивчення орфографії розпочинається з фонетичного принципу, який передбачає пряму фіксацію буквами почутого. Сьогодні часто трапляються випадки, коли навчання письма здійснюють поза межами орфоепічної системи мови. Методика опрацювання фонетичних написань визначена їх відповідністю вимові. Засвоєння звукового аспекту орфографії, співвідносного з вимовою, передбачає фонетичний аналіз слів, роботу зі словниками, письмо з голосу [1, с. 15].

На важливості роботи зі словниками, уже в контексті мови як системи загалом, наголошує й І. Хом'як, стверджуючи, що «запам'ятовування правопису слів залежить від способів тлумачення їхнього значення» [5, с. 22]. Тому ще одним видом роботи на перетинах структурних рівнів мови є навчальні переклади. Цей вид синтетичних вправ стимулює розвиток мовлення шляхом свідомого застосування лексичних, граматичних і правописних засобів у ході активної мовленнєвої діяльності. Переклад вимагає виконання складних розумових операцій: аналізу, диференціації й комплексного застосування мовних одиниць, вибору з-поміж них найприйнятніших і адекватних засобам оригіналу [6, с. 14].

У всякому разі формування орфографічної компетентності відбувається лише за умов тісної взаємодії теорії й практики, коли здобуті знання використовують у процесі практичної діяльності. Послугуючись активними методами навчання, викладач зможе залучити студентів до роботи.

Особливе значення в набутті орфографічної компетентності має самостійна робота, для якої у вищій школі відведено від 1/3 до 2/3 загального навчального часу. На нашу думку, робота зі словниками є важливим компонентом самоосвіти. Засвоєння правописних норм на основі такої діяльності – одна з найкращих форм продуктивної роботи над удосконаленням культури усного й писемного мовлення. Це важлива ланка навчального процесу, що має за мету набуття мовної компетентності загалом.

З'ясувати правопис запропонованих слів за кількома словниками – одне з найпростіших завдань, яке має на меті розкрити багатомірність написань, певною мірою неоднозначність поглядів мовознавців на конкретне мовне питання. З іншого боку, робота зі словником має особливе значення для засвоєння орфограм у словах, які пишуть за традиційним і смисловим принципами. Для останнього важливий контекст, який обов'язково є у словниковій статті.

Доречними для запам'ятовування орфограм є завдання укласти словник слів (загальний або на певну літеру), у яких студент найчастіше робить помилки. Такий підхід сприятиме індивідуалізації навчального процесу, дасть можливість працювати кожному студенту самостійно і, що найважливіше, з тим мовним матеріалом, який створює особливі труднощі під час навчання.

Уже йшлося про важливість міжрівневих зв'язків у мові. Разом із перевіркою написання студенти можуть з'ясувати і значення слова, сферу його використання, специфіку узгодження з залежними чи пояснюваними словами. Такі вправи збільшать словниковий запас, сприятимуть систематизації знань відповідно до структурних рівнів мови. Сутнісною перевагою на сьогодні є наявність електронних словників. Це значною мірою спрощує пошук і полегшує роботу. Застосування традиційних паперових словників та їх електронних відповідників, у тому числі, онлайн-ових, може вивести процес навчання на якісно новий рівень, який дасть змогу активізувати навчально-пізнавальну діяльність і створити нові можливості для самостійної роботи студентів, у процесі якої суб'єкти навчальної діяльності перебувають в освітньому середовищі як самостійні дослідники [3, с. 9].

Ще одним важливим аспектом у роботі над покращенням культури мовлення є робота над помилками, яка потребує ретельної підготовки та систематичної роботи над покращенням орфографічної культури запису. Вправи зі словником відіграють важливу роль у зростанні рівня грамотності, оскільки така робота сприяє кращому запам'ятовуванню складних для написання слів, свідомому ставленню студентів до оволодіння орфографією. Варто пам'ятати, що використання орфографічного словника має бути систематичним, оскільки від цього прямо пропорційно залежить орфографічна культура писемного мовлення.

Як бачимо, вправи зі словником сприяють правильній організації роботи над орфографічними помилками. Крім підвищення рівня грамотності, така діяльність сприяє структуруванню знань загалом і збільшенню лексичного запасу студентів. Виучуваний мовний матеріал набуває певної системності, а це, своєю чергою, впливає на набуття студентом орфографічної компетентності та становлення його як повноцінної мовної особистості.

Література:

1. Бондаренко Н. Властивості українського правопису як основа формування правописної компетентності учнів / Н. Бондаренко // Українська мова і література в школі. – 2013. – № 1. – С. 12–15.
2. Бондаренко Н. Методи формування правописної компетентності учнів основної школи на уроках української мови / Н. Бондаренко // Українська мова і література в школі. – 2014. – №5(115). – С. 18–23.
3. Кирикилиця В. В. Активізація навчально-пізнавальної діяльності студентів немовних спеціальностей у процесі роботи зі словниками : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.09 «Теорія навчання» / В. В. Кирикилиця. – Тернопіль, 2013. – 24 с.
4. Українська мова: Енциклопедія / [Редкол.: В. М. Русанівський, О. О. Тараненко, М. П. Зяблюк та ін.]. – 2-ге вид., випр. і доп. – К. : Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2004. – 824 с.
5. Хом'як І. Вивчення лексики у поєднанні з орфографією / І. Хом'як // Дивослово. – 2002. – №6. – С. 20–24.
6. Хом'як І. Вироблення в учнів орфографічної компетентності у процесі виконання творчих робіт / І. Хом'як // Лінгводидактика: теорія, методика, досвід. – 2013. – Випуск 4. – С. 11–15.
7. Хом'як І. Навчання орфографії в сучасних умовах / І. Хом'як // Українська мова і література в школі. – 1999 – №2. – С. 4–6.
8. Хом'як І. Навчання орфографії в сучасних умовах (продовження) / І. Хом'як // Українська мова і література в школі. – 1999 – №3. – С. 12–15.